

Anders Chydenius kesäteatterissa

Merkkimiesten ja –naisten ottaminen näytelmien aiheeksi on luonnollista ja tavallista. Pitkä rivi kuninkaita ja kuningattaria kulkee esim. Shakespearen ja Strindbergin näytelmien läpi. Mutta myös tiedemaailman suuruuksien, uskonnollisten sananjulistajien, politiikan jättiläisten ja merkittävien kirjailijoiden elämää ja saavutuksia on käsitelty ja arvioitu näyttämöllä. Anders Chydeniuksessa oli hieman näistä kaikista, tai oikeammin sanottuna useimmista melko paljon. Hänen hahmonsäily oli kansallisteatteriluokkaa.

Karleby hembygdsföreningissä keksittiin, että Chydenius olisi kiitollinen aihe kesäteatteriesitykselle. Elettiin 1980-luvun loppua.

Kalenterimerkintäni ovat niukkoja, mutta vaikuttaa siltä että Rainer Sandström ja Birger Råbb ottivat yhteyttä minuun keväällä 1988. Joka tapauksessa marraskuun lopussa pidettiin tapaaminen Kokkolassa, ja loppiaisena 1989 kokoonnuttiin Jungsborgilla. Tuolloin oli myös ohjaaja Sture Ekholm paikalla. Teksti lienee siten syntynyt pääosin vuoden 1988 syksyllä ja seuraavina joulunpyhinä. Olin ilmeisesti mukana harjoituksissa 2. heinäkuuta. Ensi-ilta oli lauantaina 15.7.1989. Näytelmää esitettiin myös kesällä 1990, ja silloin se ilmestyi painettuna. Esipuhe on päivätty 31.3.1990.

Ensimmäinen lähteeni oli varmaankin Nordisk familjebok, 1906, joka minulla on hyllyssäni. Asuimme tuolloin Porvoon Runoilijakodissa, ja siellä oli myös G. Schaumanin kirjoittama elämäkerta, ja Pentti Virrankosken kirjan olin saanut juuri äskettäin. Aikaisemmin olin saanut myös Tor Krookin elämäkerrallisen teoksen. Nämä lähteet riittivät enemmän kuin hyvin kahden tunnin teatteriesitykseen. Kovin paljon ei ole tilaa. Niinpä piti valita se mikä vaikutti tärkeimmältä ja kiinnostavimmalta. Sielunhoitajan, terveydenhoitajan, yhteiskuntavaikuttajan, edistysmiehen piti tietenkin olla edustettuna. Hänen yksityinen piirinsä oli pieni. Hänellä oli vaimo, Malin, mutta ei lapsia. Alavetelin ja Kokkolan pappiloissa oli palvelusväkeä. Hän tapasi kollegoita valtiopäivillä ja pappissäädyssä Tukholmassa. Seurakuntalaisten pitäisi olla edustettuina. Niin saattoi näytelmä alkaa.

Se sai alkaa unella. Joukko papinkaapuihin ja lipereihin pukeutuneita lapsia ajaa Chydeniusta takaa. Tämän on tarkoitus kuvata niitä vaikeuksia, joita hänellä joskus oli pappiskollegojen kanssa, he kun pitivät häntä liian vapaamielisenä. Mutta taustalla on oma henkilökohtainen muisto kansakouluajoilta. Luokkatoverini heittelivät palloa, sillä aikaa kun minä touhusin jotakin muuta. Pallo osui sattumalta minuun. Otin sen ja heitin perunamaan. – Mene hakemaan se! huusivat pallonpelaajat. Kieltäydyin. Silloin he aikoivat pakottaa minut siihen. Juoksin karkuun koko koulu perässäni, kunnes pelastauduin eräälle pihalle, jonne he eivät uskaltaneet tulla. Seuraavana päivänä kieltäydyin menemästä kouluun. No, opettajamme oli viisas mies ja sai pian tilanteen rauhoittumaan. Mutta minulle se oli traumaattinen tapahtuma johon olen palannut muutaman kerran kirjoituksissani. Kerron sen tässä esimerkkinä siitä, kuinka kirjailijan omat kokemukset voivat leimata jonkun toisen vaiheita käsittelevää kirjallista esitystä.

Seuraavassa kohtauksessa Chydenius on itse lapsi. Hänen isänsä vie hänet kirkkoon ja pyytää häntä Jeesuksen kasvojen edessä lupaamaan, että elää aina Jumalan sanan mukaan. Hän lupaa. Kohtauksella lienee todellista taustaa. Mutta myös tämän takana ovat henkilökohtaiset muistoni. Kun olin kuusivuotias, sain tehdä ensimmäisen raittiuslupaukseni. Isäni oli nimittäin erittäin aktiivinen raittiusmies, ja raitis elämä oli hänen mielestään parasta mitä hän

kykeni minulle antamaan. 15-vuotiaana sain uudistaa lupauksen. Lupasin etten koskaan käytä väkijuomia. Kunnioitin isääni ja jaoin hänen näkemyksensä pitkään. Ei ollut mitenkään helppo prosessi ajan mittaan mukautua sosiaaliseen painostukseen siinä maailmassa, jossa oleskelin pysyvästi.

Työn kuluessa syntyi ajatus antaa Chydeniuksen palata lapsena loppukohtauksessa. Vanha kirkkoherra makaa sairaavuoteellaan verhojen takana, ja pyytää Jumalaa ottamaan vastaan sielunsa. Silloin hänen isänsä tulee alas taivaasta ja pyytää häntä seuraamaan ylös. Mutta Anders astuukin nyt esiin pienenä poikana. Sillä vain se joka ottaa taivasten valtakunnan vastaan kuin lapsi voi päästä sinne (Matt. 18:23). Ja Anders on pitänyt lapsuuden lupauksensa.

Näytelmään piti myös saada kansanperinteestä nouseva originelli tyyppi, joka voisi esittää mielenkiintoisia kysymyksiä. Olin esitellyt hänet aikaisemmin runossa, jonka professori Harald Teir tilasi Helsingissä Ostrobotnialla 26.2.1983 järjestettyyn Chydenius-seminaariin. Runo on nimeltään *Anders Chydenius till Lappil-Jaako*. Näytelmässä hänen nimensä on *Lappil-Jaako*, mikä vastaa paremmin *Jakobin* paikallista muotoa. *Lappil* on oikeastaan tilan nimi, johon varmasti sisältyy suomen paikallispäätte *-la*, mutta josta loppuvokaali on aivan säännönmukaisesti pudonnut pois. Mutta pidin parempana käsittää nimen muodossa *Lapp-pil* tai *Lapp-il*, mikä on pohjalainen pyörretuulen nimitys. Sanonta kuuluu että jos heittää puukon pyörretuuleen, sieltä putoaa takaisin lappalaisukko. Jaako oli syntynyt pyörretuulesta eikä siten ollut aivan toisten kaltainen.

Näytelmässä hän (Johan Backlund) tulee lavalle vesiämpäri ja kauha kädessään. Hän aikoo kastella rovastin tupakantaimet. Anders Chydenius kokeili myös tupakanviljelyä. Jaako leikkii olevansa Jumala, joka päättää taimien kohtalosta. ”Tö fåår int naa i daa, ja sskä prööv dä”, hän sanoo yhdelle niistä jotka eivät saa mitään. Tupakansavu on henki, joka maistuu aikanaan enemmän tai vähemmän hyvältä rovastin piipussa. Jos savu maistuu pahalta, taimen saa hylätä.

Toisessa kohtauksessa, jonka olin perimätiedon pohjalta esittänyt jo runossa 1983, Jaako asettaa Chydeniukselle kiperän kysymyksen: mikä aurinkoisella hirsiseinällä parveilevista miljoonista kärpäsisistä on vanhin? Chydenius kehuu Jaakon halua kysymysten tekemiseen. Mutta tähän haluan kuuluu velvollisuus etsiä vastauksia. ”Se on ihmisen tie”, hän sanoo.

Pian Anders itse saa surullisella tavalla aiheita kysymysten esittämiseen. Eräänä postipäivänä tulee kirje, joka kertoo Samuel-veljen hukkuneen Niskakoskeen. Samuel oli luonnontutkija, joka mittasi vesivirtojen syvyyksiä ja nopeuksia. Seuraa monologi:

”Tuliko rakas veljeni Samuel liian lähelle salaisuuksiasi, Jumala, kun hän mittasi joen syvyyttä? Oletko niin arka vallastasi, että et voinut antaa hänen saada tietää sellaista asiaa? Et vastaa? Sinä et koskaan vastaa kysymyksiimme. Mutta minä lupaan ettemme koskaan anna periksi. Sinä rankaiset, sinä. Sinulla on kuolemanrangaistus kädessäsi. Siitä huolimatta vannon että me tulemme pyrkimään eteenpäin. Tulemme lähemmäksi ja lähemmäksi sinua. Avaamme lakikirjasi. Lueimme muistiinpanosi. Sinä olet luonut meidät. Tiesitkö oikeastaan silloin mitä teit? Annoit meille hataran ymmärryksen, emme tajua oikeastaan lainkaan asioiden yhteyksiä. Mutta meillä on halu ymmärtää. Ja se ajaa meitä eteenpäin. Sinä tulet vielä näkemään. Ei tänä vuonna, ei ehkä sataan vuoteen. Mutta me emme anna koskaan periksi.”

Historiallisesti oikein vai ei? Sitä voi kysyä. Mutta ainakin monologi heijastaa tutkijan ehdottomuutta. Väitän että tämä oli näytelmän keskeisiä puheenvuoroja.

Chydenius vietti pitkiä aikoja Tukholmassa pappissäädyn edustajana. Kuten tunnettua, hän työskenteli hyvin uutterasti ja toi esiin ajatuksia, jotka tulisivat osoittautumaan kestäviksi, vaikka ne aluksi herättivätkin vastarintaa. Elettiin Bellmanin aikaa. Chydenius ja Bellman tapaavat eräässä kohtauksessa. Tukholman kohtaukset rakentuvat kokonaan Bellmanin runoille, joiden kanssa olen työskennellyt monta vuotta. Fredmanin Epistoloissa esiintyy mm. muotokuvamaalari Movitz. Näytelmässä taiteilija on italialainen, mikä antoi suurempia näyttämöllisiä mahdollisuuksia. Muotokuvan ajatellaan olevan se joka riippuu Alavetelin kirkon seinällä. Istuin kerran käsikirjoitustyön aikana pitkän tovin kirkossa yksin muotokuvan kanssa.

Eräässä ehkä hieman uskalletussa kohtauksessa saa Chydenius eräänä varhaisena aamuna Tukholman-asuntoonsa vieraaksi prostituoidun. Sellaista tapahtui Bellmanin aikaan. Fredmanin Epistola n:o 63:ssa sanotaan: ”Första Nymph som på dörren knackar/Inom dörren skjut.” Chydenius tekee tietenkin päinvastoin ja ajaa häpeämättömän ulos. Mutta hän ymmärsi että puute ja köyhyys olivat prostituution kasvupohja ja jatkoi työskentelyä paremman yhteiskunnan hyväksi.

1700-luvulla syntyi useita uskonnollisia herätysliikkeitä. Karkeasti ottaen niille oli yhteistä vaatimus syvemmästä henkilökohtaisesta sitoutumisesta uskonnon harjoittamiseen kuin mihin kirkon rutiinit kykenivät innoittamaan. Myös Kokkolanseudulla oli herätysjohtaja Silakka-muori, jonka oppiin en oikeastaan ole yrittänyt lähemmin tutustua. Toisen näytöksen alun rukoukokouksessa lauletaan laulu, jonka sanat Jeesuksen verestä ja haavoista edustavat herrnhutilaista henkeä. Ensimmäiset säkeet kuuluvat näin:

Katso, hänen verensä värjäsi ristin punaiseksi.
 Katso, hänen päänsä riippuu niin väsyneenä.
 Raskas oli syyllisyys kantaa,
 sen hän nosti meiltä pois.
 Kuolema oli lähellä,
 hän kuoli meidän puolestamme.

Chydeniusta ei oltu kutsuttu kokoukseen, mutta hän tulee kutsumatta ja onnistuu saamaan aikaan jonkinlaisen yhteisymmärryksen kokoontuneiden kesken, niin että hänen laumansa ei hajoa.

Silakka-muori (Christina Holmqvist) saarnasi murteella räikeitä konkreettisia vertauksia käyttäen, niin kuin sittemmin kuuluu olleen tapana osassa herätysliikkeistä. Murrettä puhuivat myös muut paikallisia asukkaita esittäneet. Vaimoni on Kokkolasta, olen asunut siellä useita vuosia ja kirjoittanut artikkeleita murteen kummallisuuksista, joten ei ollut vaikeaa luoda ainakin murteeseen viittaavaa puhetta. Näyttelijät ottivat sitten repliikit omaan asiantuntevaan käsittelynsä. Pohjalaiset kesäteatterit ja revyyt esitetään lähes aina paikkakunnan omalla murteella. Mutta aivan liian usein on kysymys sekakielestä, jossa normaaliruotsin sanat ja käytännöt saavat aivan liian paljon tilaa.

Nämä esimerkit *Anders, en herdes saga* –näytelmästä on tarkoitettu vahvistamaan sitä vanhaa sääntöä että mitään ei synny tyhjästä. Lappil-Jaakon leikki tupakantaimilla voisi olla ehkä

poikkeus; en tiedä mitään vastaavaa. Mutta toisen vanhan havainnon mukaan ei ole mitään uutta auringon alla, joten ei tässäkään ole syytä ylpeilyyn.

Käytännössä työ eteni niin että minä luin lähteitäni ja keskustelin projektin toteuttajien, eli Karleby ungdomsföreningin teatterijaoksen kanssa. Tässä todella ammattimaisessa joukossa on mukana monta sukupolvea pikkulapsista veteraaneihin, joilla on takanaan puoli vuosisataa näyttämöllä. Vähitellen kehkeytyi kohtausluettelo. Sen jälkeen kirjoitin kohtauksen toisensa jälkeen satunnaisessa järjestyksessä. Haluan korostaa Sture Ekholmin panosta dramaturgina ja ohjaajana. Hän näki mikä oli olennaista ja karsi loput pois. Hän myös lopulta muotoili näytelmän nimen. Raskas päärooli oli näyttelijä Mats Holmqvistin luomus, mutta näyttämöllä nähtiin esityksen aikana yli sata ihmistä. Painetussa versiossa on jaksoja, joita ei koskaan esitetty. Jos se joskus tehdään näyttämölle uudestaan, lopputulos voi näyttää toisenlaiselta kuin ensimmäinen. Mutta ensimmäisessä kerrassa oli jotakin unohtumatonta, siitä en pääse mihinkään.

Lars Huldén

Suom. Pertti Hyttinen

Kirjoitus on julkaistu lyhennettynä Keskipohjanmaa-lehdessä 8.6.2003.